

– забезпечення державно-громадського управління на рівні міжгалузевих взаємозв'язків (через інтеграцію зі структурами інших відомств, установ культури, медицини тощо) [4].

Висновки. Отже, в умовах сьогодення особливу роль відіграє інноваційний потенціал суспільства, що потребує людей, здатних системно й конструктивно мислити, приймати адекватні рішення, створювати принципово нові ідеї в різних галузях знання. Для реалізації цього в освітній сфері має панувати творчість, постійний пошук, які є основним середовищем для нових ідей, пошуків, досягнень. Управління інноваційними процесами в загальноосвітньому навчальному закладі має глибокий соціально-педагогічний зміст, тому що від нього залежить успіх перетворень у системі освіти.

Література

1. Дудар Т.Г. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Т.Г. Дудар, В.В. Мельниченко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
2. Рудницька І. Інноваційна діяльність як основа творчої самореалізації вчителя І. Рудницька // Вища освіта України. – 2007. – № 4. – С. 79–83.
3. Сидоренко М. Інноваційна та експериментальна діяльність / М. Сидоренко // Освіта України. – 2007. – 16 березня. – С. 10.
4. Сиротенко Г.О. Шляхи оновлення освіти: Науково-методичний аспект : інформаційно-методичний збірник / Г.О. Сиротенко. – Х. : Основа, 2003. – 96 с.
5. Управління навчальним закладом : навч.-метод. посіб. : у 2 ч. / [В.В. Григора, О.М. Касянова, О.І. Мармаза та ін.]. – Х. : Веста : Ранок, 2004. – Ч. 1: Абетка менеджера освіти. – 160 с.
6. Чудакова В.П. Технологія експертизи і корекції готовності педагогів до інноваційної діяльності: організаційно-психологічний аспект / В.П. Чудакова // Управління школою. – 2008. – № 26. – С. 18–29.

НІКУЛОЧКІНА О.В.

ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ПИСЬМА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У науково-методичній літературі використовуються такі терміни, пов'язані з підготовкою руки дитини до письма й навчання письма: письмо, технічні й графічні навички письма, писання, писемність, письменність, писемне мовлення, писемна мова, графіка, графема, каліграфія тощо.

Мета статті – розкрити співвідношення й розмежувати тлумачення означених понять.

З'ясуємо поняття “письмо”.

Згідно зі “Словником-довідником з методики викладання української мови”, письмо – 1. Знакова система фіксації мовлення, яка дає змогу за допомогою графічних знаків передавати інформацію на відстані й закріплювати її в часі. 2. Різновид писемного повідомлення, написаний текст, який надсилається для повідомлення кому-небудь чого-небудь. 3. Вид мовлен-

невої діяльності, що забезпечує вираження думки в письмовій формі [5, с. 170].

М.П. Кочерган дає таке визначення письма: штучно створена система фіксації мовлення, яка дає змогу за допомогою графічних елементів передавати мовленнєву інформацію на відстані й закріплювати її в часі [6, с. 164].

Така система фіксації мовлення потребує формування й розвитку в дітей певних навичок. Більшість науковців (О.К. Грибанова, А.Г. Гришко, Т.І. Дмитренко, Н.І. Зеленко, Л.О. Калмикова, В.І. Коник, В.М. Кухар, Є.Ф. Лукіна, О.Д. Мішина, О.П. Янківська та ін.) виокремлюють три групи навичок письма:

- *технічні* – вміння правильно користуватися письмовим приладдям, координувати рухи руки, додержувати гігієнічних правил;
- *графічні* – вміння правильно зображувати окремі елементи букв, букви, склади, слова (правильний нахил, розмір, положення букв на лінії рядка);
- *орфографічні* – вміння грамотно писати.

За визначенням М.М. Безруких і С.П. Єфимової, *графічна навичка* – дотримання суспільно встановлених норм виконання графічних елементів, які забезпечують легкість і правильність читання письмового тексту, сприяють зручності та швидкості письма й відповідають естетичним вимогам. Процес оволодіння навичкою письма, на їхню думку, має багатокомпонентну, психофізіологічну структуру: включає зоровий і слуховий аналізатор, артикуляцію, формування й збереження зорово-рухового образу, кожного графічного елемента, а також найскладніші механізми координації та регуляції рухів. “Випадання” будь-якої із цих ланок ускладнює формування навички письма [2, с. 164].

У зв’язку з висвітленням особливостей формування графічної навички з’ясуємо тлумачення понять “*графіка*”, “*графема*”, “*каліграфія*”. Звернемося до словників. Графіка – сукупність усіх засобів письма: букви, розділові знаки, абзаци, умовні підкреслення і шрифтові виділення, які сприяють ліпшому засвоєнню мови [5, с. 74].

На думку науковців (С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас, Г.О. Козачук, О.І. Леута, В.В. Лобода, М.Я. Плющ та ін.), *графіка* – це сукупність усіх засобів певної писемності, система відношень між буквами і звуками конкретної мови [11, с. 170]. Українське письмо належить до буквено-звукового типу. Основу графічної системи становлять букви, або літери, які служать для позначення на письмі звуків (фонем; *фонема* – найменша одиниця звукової системи тієї чи іншої мови, за допомогою якої розпізнаються значущі одиниці мови (морфемі і слова). Вони, як правило, встановлюються для мови в цілому, а не для мовлення, де розрізняються звуки [11, с. 43]). Ідеальною вважають таку систему буквено-звукового письма, в якій кожному звуку (фонемі) відповідає окремий знак, тобто коли одна буква позначає тільки один звук.

Мистецтво писати чітким і красивим почерком називають *каліграфією* [12, с. 128]. У зв'язку з цим потребують уточнення поняття “*писання*”, “*писемність*”, “*письменство*”.

Писання – найскладніший вид мовленнєвої діяльності; передбачає, крім правописних навичок, такі вміння, як-от: відображення необхідних для певного тексту слів, розподіл предметних ознак у групі речень, виділення предиката висловлювання, організація внутрішніх зв'язків речень у тексті [5, с. 170].

Писемність – 1. Сукупність писемних пам'яток якої-небудь епохи. 2. Система графічних знаків, які використовуються для фіксації мовлення на письмі [12, с. 235].

Письменність – уміння читати й писати [9, с. 225].

Письменство – літературна діяльність [8, с. 225].

Як бачимо з наведених визначень, деякі науковці ототожнюють ці поняття з поняттям “*письмо*”. Жодне визначення не розкриває, що таке чіткий і красивий почерк.

Особливе місце, як засіб спілкування, у системі підготовки дітей старшого дошкільного віку до школи, учнів початкової ланки освіти до подальшого навчання й життя займає *писемне мовлення* – вид мовлення, який не потребує присутності осіб, що беруть участь у спілкуванні. Охоплює: письмо, тобто “шифрування” мовленнєвих сигналів за допомогою комплексу графічних знаків; читання, тобто “дешифрування” графічних знаків, їхніх комплексів і розуміння їхніх значень. Виразність писемного мовлення досягається більш вимогливим добором лексики, синтаксичних конструкцій, членуванням тексту на частини (абзаци, параграфи), а іноді й виділенням слів, словосполучень і речень, підкресленнями, іншим шрифтом тощо [5, с. 147].

Писемна форма мовлення – мовлення, зафіксоване на письмі [12, с. 467].

За О.Я. Гойхманом, *писемне мовлення* – самостійна цілісна цілеспрямована мовленнєва структура, яка забезпечує спілкування за допомогою письмового тексту [4, с. 95].

Ш.А. Амонашвілі виокремлює такі *специфічні особливості писемного мовлення*: віддаленість мотивів, високий рівень абстракції, вольове, свідоме, інтелектуальне ставлення до нього. Науковець відзначає, що ці особливості на початок шкільного навчання знаходяться ще поза межею зони найближчого розвитку [1, с. 311].

Доволі часто зустрічається поняття *писемна мова*. Порівняємо низку визначень.

Мова писемна – вербальне (словесне) спілкування за допомогою письмових текстів; може бути відстроченим і безпосереднім; відрізняється від усного мовлення не тільки тим, що використовується графіка, але й у граматичному (передусім синтаксичному) та стилістичному відношенні [7, с. 287].

Писемна мова – особлива форма спілкування між людьми за допомогою графічних знаків [8, с. 3].

Писемна мова – мова, зафіксована на папері чи іншій поверхні за допомогою усталеної системи графічних знаків, розташованих у певній лінійній послідовності і співвіднесених з одиницями реального, звучного мовлення; одна з двох форм реального існування мови як засобу комунікації [14, с. 439].

На нашу думку, наведені визначення писемної мови як форми спілкування не виправдано використані у значенні “писемне мовлення”.

Достатньо розповсюдженим є ототожнення понять “мова” і “мовлення”. З’ясуємо тлумачення більш докладно.

Мова – об’єктивно існуючий засіб спілкування між людьми, об’єкт наукових досліджень, навчальна дисципліна (коли йдеться про конкретну мову – українську, російську, англійську тощо) виявляється в сукупності довільно відтворених загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об’єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок [10, с. 768].

Мовлення – індивідуальне використання мови окремим мовцем, “спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність окремого члена суспільства” [10, с. 770]. Отже, доцільно говорити про функціонування будь-якої мови у *двох формах*: усній і писемній, – і виправданим, на нашу думку, буде використання термінів *усна форма мови, писемна форма мови*.

Усна форма літературної мови розрахована на безпосереднє спілкування, кількість учасників якого, як правило, обмежена. Порозумінню сприяє не тільки висловлена за допомогою звукового потоку мовлення думка, а й інтонація мовця, його міміка, обставини, за яких відбувається спілкування і які однаково доступні й сприймаються і мовцем, і слухачами, можливість одразу поставити запитання з метою з’ясування, одержання додаткової інформації. Слід зазначити, що усна форма літературної мови характеризується широким використанням діалогічного мовлення, в якому переважають прості неповні речення. Залежно від умов і мети спілкування усна форма літературної мови передбачає також уживання речень інших структурних типів, у тому числі й складних.

Писемна форма української літературної мови розрахована на спілкування між людьми, віддаленими у просторі й часі. Ця обставина зумовлює досить ретельний добір слів, які б найточніше називали поняття, про які йдеться, потребу логічно й повно висловлювати думки, через що у писемному мовленні переважають складні речення [15, с. 14].

Кожна форма української літературної мови має різні *сфери функціонування*: усна форма вживається в щоденному спілкуванні людей, безпосередньо пов’язаних між собою, в публічних виступах; писемна форма української літературної мови обслуговує потреби науки, художньої літератури, освіти, державних установ, господарських та громадських організацій [15, с. 14].

Висвітлення проблеми функціонування двох форм мови передбачає диференціацію понять “писемний”, “письмовий”, “письменний”. Визначимо означені дефініції.

Згідно з тлумачним словником сучасної української мови:

– *писемний* – 1. Виражений за допомогою графічних знаків; написаний. 2. Призначений для писання, який служить для письма. 3. Властивий пам’яткам писемності; книжний (переважно про мову);

– *письмовий* – 1. Виражений графічними знаками; написаний // Записаний на підтвердження знань з певної галузі. 2. Який служить або вживається для писання [3, с. 759].

Згідно зі “Словником труднощів української мови”:

– *писемний* – 1. Написаний; виражений за допомогою графічних знаків. 2. Книжний, властивий пам’яткам писемності. *Письмовий* – 1. Написаний (переважно в діловому і науковому мовленні). 2. Призначений для письмової роботи;

– *письменний* – який уміє читати і писати [9, с. 225].

Як бачимо з наведених прикладів, прикметники “*писемний*”, “*письмовий*”, “*письменний*” розрізняються за значенням, тому доцільним, на нашу думку, буде використання таких словосполучень: *писемна пам’ятка, письмова робота, писемні джерела, письмовий стіл, писемна форма мови, письмове приладдя, письменна людина*.

Проблема процесу навчання письма дітей молодшого шкільного віку знайшла своє відбиття і в працях М.С. Соловейчик, П.С. Жедек, Н.М. Светловської та ін. Вони виокремлюють два етапи навчання письма, кожен з яких має свій зміст і способи освоєння. Перший етап – навчання первісного письма – каліграфії та графіки. Другий етап – навчання орфографії. Висновки науковців такі, що навчання каліграфії пов’язане з проблемами техніки, естетики письма. Навчання графіки й орфографії – це формування вміння правильно (відповідно до прийнятих норм) позначати звуки буквами. Таким способом графіка вирішує питання передачі буквами фонем у сильних позиціях, а орфографія регулює вибір букв для фонем у слабких позиціях [13, с. 103].

Висновки. Дослідження понять “письмо”, “технічні й графічні навички письма”, “писання”, “писемність”, “письменність”, “писемне мовлення”, “писемна мова”, “графіка”, “графема” засвідчує неоднозначність їх трактування вітчизняними й зарубіжними науковцями. Потребують уточнення поняття “каліграфія”, “почерк”.

Література

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике / Ш.А. Амонашвили. – М. : Изд. дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496 с.

2. Безруких М.М. Ребёнок идёт в школу : Знаете ли вы своего ученика? : пособ. для студ. пединститутів, учащихся педучилищ и колледжей и родителей / М.М. Безруких, С.П. Ефимова. – М. : Академия, 1996. – 240 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : Перун, 2002. – 759 с.
4. Гойхман О.Я. Речевая коммунікація : учебник / О.Я. Гойхман, Т.М. Надеина. – М. : Инфра-М, 2011. – 272 с.
5. Захлюпана Н.М. Словник-довідник з методики викладання української мови / Н.М. Захлюпана, І.М. Кочан. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 170 с.
6. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М.П. Кочерган. – К. : Академія, 2001. – 164 с.
7. Понятійно-термінологічний словарь логопеда / [под ред. В.И. Селиверстова]. – М. : ВЛАДОСС, 1997. – 287 с.
8. Синиця І.О. Психологія писемної мови учнів 5–8 класів / І.О. Синиця. – К. : Рад. школа, 1965. – 320 с.
9. Словник труднощів української мови / [Д.Г. Гринчишин, А.О. Капелюшний, О.М. Пазяк та ін. ; за ред. С.Я. Єрмоленко]. – К. : Рад. школа, 1989. – 336 с.
10. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – С. 768–770.
11. Сучасна українська літературна мова : підручник / [М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін. ; за ред. М.Я. Плющ]. – 4-те вид., стереотип. – К. : Вища школа, 2003. – 430 с.
12. Розенталь Д.Э. Справ очник лингвистических терминов : пособие для учителя / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1972. – 250 с.
13. Русский язык в начальных классах : Теория и практика обучения : учеб. пособ. для студ. пед. учеб. завед. по спец. “Педагогика и методика нач. обучения” / [М.С. Соловейчик, П.С. Жедек, Н.Н. Светловская и др. ; под ред. М.С. Соловейчик]. – 3-е изд. – М. : Академия, 1997. – 383 с.
14. Українська мова : енциклопедія / [ред. В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 439 с.
15. Шкурятяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К. : Літера, 2000. – 384 с.